

Vijenac 592

Književnost, Naslovnica

Uz knjigu Slobodana Šnajdera *Doba mjedi*

Dobar Nijemac

Zlatko Kramarić

Slobodan Šnajder aktivno sudjeluje u stvaranju stereotipa o „lošem Hrvatu“, koji kao da je postao obvezujući lik u hrvatskoj kulturi. Neke stranice *Doba mjedi* samo su novi prilozi u konstruiranju fenomena nepopravljivoga „hrvatskog slučaja“ i njegove dalje stigmatizacije, koja nužno mora završiti u nekom novom fašizmu

Ovu recenziju pišem s malim zakašnjenjem. Naime, roman Slobodana Šnajdera *Doba mjedi* objelodanjen je još potkraj prošle godine. Recepcija toga romana, za razliku od prethodnoga romana *Morendo*, bila je i više nego dobra, i to ne samo u Hrvatskoj nego i u onome kulturno-političkom prostoru koji se danas eufemistički naziva „regija“, što god bi taj neutralni pojam trebao značiti i pokrivati. Konačno, pisac je za ovaj roman dobio i dvije ugledne (doduše, sam autor ima određenih objekcija u odnosu na ovu, prema njegovu mišljenju, neprimjerenu atribuciju) nagrade *Meša Selimović* i *Mirko Kovač*.

U tom kontekstu posvema mi je nejasno unisono lamentiranje, kako sama pisca, tako i njegovih recenzenata, koji su duboko nezadovoljni odnosom hrvatske sredine prema piscu, neadekvatnom valorizacijom njegova literarnog opusa. A najveći je krimen što nitko, u „novoj“ Hrvatskoj, na kazališnu scenu nije postavio njegovo kultno djelo, *Hrvatskog Fausta*.

No u pristojnijim kućama o ukusima (i kazališnim repertoarima) se ne raspravlja, pa tako ni o tome je li netko dostatno priznat u vlastitoj kulturno-političkoj sredini. Naime, koliko mogu shvatiti, svi problemi glede te nedostatne valoriziranosti autora proizlaze iz banalne činjenice što autor ima „bolesnu navadu“ kritički zadirati i u one teme koje hrvatsko društvo smatra tabuom, a vlastima se to baš i ne sviđa, jer (svaka, pa tako i hrvatska) vlast uvijek želi, štoviše ustrajava, da sve te teme (naši ratovi, naši logori, naše sklonosti prema devijantnom političkom ponašanju, naš odnos prema vjeri...) ostanu zauvijek (literarno) netaknute.

Doduše, treba dopustiti i mogućnost da i sam Slobodan Šnajder, a još više njegovi apologeti, najozbiljnije misle da je njegov literarni opus mjerljiv isključivo svemirskim, odnosno proročkim mjerama, pa je onda sukladno toj proročkoj dimenziji, gotovo misiji, taj opus zapravo nemjerljiv. No i on sam, ali i njegovi obožavatelji, morali bi znati da se takav „božanski tretman“ najteže postiže upravo u vlastitom selu, u vlastitoj sredini. Takve sredine ne samo što su zatvorene nego one organski ne podnose bilo čiji uspjeh koji izlazi izvan njihovih skučenih okvira, njihova, u svakome pogledu, skromna sustava vrijednosti. Stoga bi to, navodno, sustavno i namjerno ignoriranje „lika i djela“ Slobodana Šnajdera u hrvatskoj javnosti trebalo razumjeti kao posve logičnu i očekivanu reakciju.

Pročitao sam gotovo sve recenzije o tom romanu, kao i mnogobrojne intervjuje koje je u povodu romana dao sam autor. Ocjene recenzenata mahom su i više nego pozitivne: od konstatacije da je riječ o „najvažnijem hrvatskom romanu napisanu u posljednje vrijeme“, svojevrsnom polivalentnom epu u kojem se zrcali „neobično topla literarna posveta svim roditeljima“, koja nam dopušta da ovaj roman, između inoga, čitamo i u kodu „obiteljskog romana“, jer i nakon što naši preci preminu, mi i dalje nosimo sve njihove zagonetke i podjele, sve njihove tajne i laži; do onih konstatacija koje nas uvjeravaju da je *Doba mjedi* „roman o identitetu i moralu u kojem se autor ne razbacuje faktografijom, jer nije pisao monografiju“ pa prema tome o romanu, bez obzira što se u njemu referira na mnoge činjenice, nije moguće govoriti kao o „historiografskom djelu“; drugi kritičar piše da je roman logična posljedica „mašte olovnog vojnika“, koja ni u jednom času ne želi

ukinuti posljedice prošlih ratnih zbivanja, ali, jednako tako, jasno može reći kako se tko ponašao u svim tim strahotama, bez obzira na činjenicu što se velika većina sudionika svih tih strahota u njima najčešće zatekla mimo ili čak i protiv svoje volje, isključivo kao puki „objekti historije“. Pa tako i sam autor u jednom od svojih mnogobrojnih intervjuja kaže: „Teško bi mi bilo zamisliti da je jedan mladić, kakav je tada bio Georg Kampf, potpuno predan dionizijskim ushitima slavonskih vinograda, s glavom punom Rimbauda, Baudelairea, hrvatske moderne, Nietzschea, dakako ne u nekoj adaptaciji Hitlera, mogao poželjeti vidjeti se u Poljskoj, tom valjda najstrašnijem (raz)bojištu Drugoga rata (Poljsku je silovao tko je htio. Ona je imala protiv sebe na istoku boljševizam, a na zapadu Njemačku Bachovih fuga, ali i koncentracijskih logora)... Očaj zbog toga što ga čeka razvidan je iz njegovih pisama prijatelju, također Volksdeutscheru bačenu na Istok, koji u trenutku pisanja tih pisama više nije bio živ. Naravno, Waffen-SS nije bio školska ekskurzija, nigdje, a najmanje u Poljskoj. (...) Otud ja osjećam neku jezu upoznavši se sa svim okolnostima u kojima se Kampf mogao naći, pa i svime što je mogao počinuti (sada mogu primijetiti da je prava šteta što, u 80-im godinama, drugi hrvatski pisac, Stjepan Čuić, poslije objelodanjivanja svoga romana *Orden*, nije mogao računati na ovako benevolentan političko-kritički pristup, koji bi demonstrirao puno razumijevanje za sve one ljudske dileme njegova junaka, koji je kao protagonist 'slabe povijesti', nekako istodobno ne svojom voljom ubačen u žrvanj histerične, monumentalne povijesti koja melje sve pred sobom, jednako se nesigurno i s mnogo pitanja kreće na gotovo istim ratištima, koja su markirana između 'slavne' bitke za Staljingrad i onoga ljetnog apokaliptičnog 'sudara tenkova' u Kurskoj bitci, baš kao i Georg Kampf u *Doba mjedi* – op. Z. K.).“ Nešto slično tvrdi i Srđan Srdić kada kaže da „Georg Kampf tako predstavlja signal kulminacije istorijskog progresa podunavskih Švaba, te njihovog traganja za zemljom koja im jeste i nije obećana, zapravo, vlastitim identitetskim razrešenjem na kolonizovanoj teritoriji. Kampf kao signal jeste oličenje drugosti koja istrajava u odlikama preuzetim od naciona kom pripada, često i nevoljno ili nedovoljno razložno, najčešće fatalistički. Usud i njegova moć u čitanje uvodu kategoriju promašenosti, kao i adekvatnu eksplikatornu shemu“, koja bi svima nama, ako vjerujemo u katarzičnu funkciju literature, trebala pomoći u oslobađanju od svih onih potisnutih istina.

Ali upravo u tome oslobađanju potisnutih istina i počinju svi naši (ali, i autorovi) obiteljski, politički, identitetski problemi, jer nikada, pa tako ni danas, nije moguće na jednostavan i bezbolan način jednoznačno definirati što bi bila „istina“.

Slobodan je Šnajder donekle u pravu kada kaže da su „novi balkanski ratovi buknuili uglavnom zato što nisu uredno i na vrijeme otvoreni svi grobovi, u simboličkom smislu, pa čak i stvarnom, i što nisu popisane sve žrtve, iz bilo kojeg krila da su one potekle. (...) Bleiburg bez daljnjeg stoji za mahnitanje osvetničke pravde (*ius talionis*), i naravno da ono potisnuto kad-tad izbije što većom silovitošću. Mislim da su oni koji su došli iz Šume (koju Šnajder itekako poštuje kao izbor, jer je konačno i njegova majka Vera došla iz te 'šume' – op. Z. K.) donijeli u gradove veliki moralni kapital (ovdje svjesno neću komentirati još jedan od ideoloških stereotipa ovoga autora, ovo njegovo naivno, ali ništa manje subverzivno poimanje odnosa šuma vs. *grad* – op. Z. K.), ali da ga nisu, danas bismo rekli, najbolje investirali, to jest da su ga dijelom profučkali. Bilo bi nesavrtnjivo bolje da se mahnitanje osvetničke pravde (poslije 1945. masovnih ubojstava 'narodnih neprijatelja', protjerivanja Folksdojčera, nasilne kolektivizacije... – op. Z. K.) nije dogodilo. Ali budući da se dogodilo, trebalo je otvoriti na vrijeme te rane, pa i kazniti krivce.“

No autor, na našu veliku žalost, ne pokazuje ozbiljnu namjeru da te inače korektne konstatacije, opća mjesta „političke i ine korektnosti“, detaljnije analizira i da nam pokuša ponuditi barem neke odgovore na ta osjetljiva pitanja naše nedavne prošlosti, pitanja koja nam se nameću neumoljivom logikom: tko je onda kriv(ac) što se taj veliki „moralni kapital“ tako jeftino i uludo potrošio, jesu li to „bajkoviti Grimmovi likovi“ iz naše šume ili su, možda, sukladno našim tradicijama, kao i obično, krivi „dekadentni gradski likovi“, koji pripadaju nekom drugom, stranom svijetu i koji su očigledno uspješno, po tko zna koji put, „zaveli i obmanuli“ „generalice“ iz naših šuma? Ili, možda, taj kapital i nije bio baš tako „moralno čist“ kako se to našem autoru, u ovim godinama, kada ni demencija nije isključena, pričinjava?! Tko je bio taj (Tito, partija...) tko je dopustio da se poslije rata ta „osvetnička pravda“, najgora od svih mogućih pravdi, dogodi, ako to nije bio Tito, kao što to i dan-danas misli Šnajder? Ili je možda ipak u samoj strukturi komunističke, odnosno svake totalitarne, ideologije upisan taj moment, moment „osvetničke pravde“? Jer, ako autor taj destruktivni, zapravo zločinački moment, s pravom, pripisuje ustaškoj ideologiji, ostaje nejasno zašto taj moment relativizira do, kako sam konstatira, „pomahnitalog revizionizma“ kada je u pitanju politička i ina situacija u Jugoslaviji nakon 1945, a nemam nikakvih iluzija da taj moment nisu zdušno prakticirali i oni iz „naših šuma“ već i u tijeku samoga rata; „pasja groblja“, sva ona silna „lijeva skretanja“...

Naime, kao što se mora pisati o svim nevinim žrtvama Oluje (vidjeti autorovu zbirku *505 s crtom*), o svim žrtvama etničkog čišćenja u Bosni i Hercegovini, posebice onog u Republici Srpskoj, onda bi, sukladno elementarnom ljudskom poštenju i političkoj korektnosti, jednaki tretman trebale imati i sve žrtve Bleiburga, riječ je o još nedovoljno artikuliranoj naraciji, koja još nije kadra dovoljno jasno reći opće poznatu istinu, koje je svjestan i sam Šnajder, a sastoji se u konačnu priznavanju grube činjenice da je „osvetnička pravda pogodila ne samo one koji su imali razloge skrivati se, već mnogo više one među koje su se oni htjeli utopiti do nevidljivosti“!

Čekajući jugoslavenskog Fausta

Imao sam veliku sreću što sam negdje početkom 80-ih godina prošloga stoljeća u osječkom HNK-u imao priliku gledati Šnajderov kulturni dramski tekst *Hrvatski Faust* (ako me sjećanje ne vara, bilo je u pitanju gostovanje nekog od zagrebačkih ili ipak možda varaždinskog kazališta, a Vjekoslava Afrića glumio je, vjerovali ili ne, Božidar Alić, i ta gluma bila je, blago rečeno, briljantna) i već onda pomislio sam kako bi bilo dobro (i nužno) da se autor odluči, poslije tog za hrvatsku literaturu i politiku katarzičnog teksta, napisati i njegov logičan nastavak: priču o nesretnoj sudbini jugoslavenskog Fausta. I dalje s nestrpljenjem čekam taj povijesno nužni nastavak o našim nesrećama koji, ako je vjerovati onome što, s vremena na vrijeme, pročitam u nekom od „programskih intervju“ autora, ipak neće biti tekst o jugoslavenskom, već će to opet biti nastavak vivisekcije „vlastitog, hrvatskog zla“.

Ni u tome ne treba vidjeti ništa loše. I taj je literarni postupak legitiman, ali to bi onda trebalo značiti da će autor (a još više njegovi nekritički apologeti) dopustiti da i neki drugi otvore jednako bolne i traumatične teme, koje se odnose i na neke druge žrtve, koje i dalje nisu dovoljno vidljive, koje i dalje nisu adekvatno komemorirane, odnosno koje su usprkos protoku vremena i dalje ideološki suspektne. Jer ako budemo i dalje smatrali da su samo „naše“ žrtve vrijedne spomena, da su one „prave i dobre“, a da sve one druge, neprijateljske, zaslužuju isključivo naš prijezir i zaborav, onda do nekih ozbiljnih promjena u mišljenju, ponašanju i djelovanju u našem duboko podijeljenom društvu, i to u svim njegovim segmentima, ne možemo očekivati.

Jer ako su *Hrvatski Faust* i *Gamlet* važni zbog toga što otvoreno i kritički „govore o onome što hrvatski katolici (moram priznati da mi ni nakon višekratnog čitanja nije jasna fascinacija Miljenka Jergovića tom nepostojećom, pa prema tome i neuvjerljivom, kategorijom, odnosno zajednicom u hrvatskom društvu – op. Z. K.) nipošto ne žele čuti“, onda jednako tako vrijedi i suprotna konstatacija, kojom se tvrdi da jednako tako postoje i neki drugi tekstovi (i neke druge žrtve), koji govore ono što, pak, komunisti, ljevičari (hrvatski, jugoslavenski, internacionalni...) ne žele čuti. I tko bi onda mogao reći da je u pravu, odnosno čija je šutnja tragičnija? Kako trenutno stvari u Hrvatskoj stoje, to su oni koji više „galame“. A politika „buke i bijesa“ i nije baš obećavajući politički projekt.

Identitetska nesigurnost

Osobno nemam ništa protiv ideje da se i u literaturi, i na filmu (podsjećam samo na čuveni filmski uradak Stevena Soderbergha *The Good German / Dobri Nijemac*, u kojem igraju George Clooney, Cate Blanchett i Tobey Maguire, prema romanu Josepha Kanona, film koji je, zapravo, jedan od najdosljednijih citata Curtizove *Casablance*) promovira figura „dobrog Nijemca“. Konačno, roman o kojem je riječ svojevrsni je *hommage* autorovu ocu, „dobrom Nijemcu“, Georgu / Đuri / Jureku Kampfu / Šnajderu. I taj postupak ne samo da mogu literarno, politički i teorijski opravdati nego ga, u svakom pogledu, mogu i ljudski razumjeti, pa i pored onoga osjećaja da možda postoje detalji koji je „dobri otac“ zbog „mentalne higijene“ svjesno prešutio i nikada ih nije otkrio sinu, kojeg očito podjednako muči i literarna, ali i ona druga, ljudskom rodu imanentna vrsta znatiželje. No, upravo iz tih razloga, nikako ne mogu prihvatiti da hrvatska literatura (film i ostale umjetnosti) može funkcionirati isključivo u onim slučajevima u kojima je glavni protagonist „loš Hrvat“, kojem je unaprijed oduzeto pravo da neke (loše, manje ugodne) detalje iz vlastitog života prešuti, preformulira... I bit će da je ta figura, taj stereotip, obvezujući lik u hrvatskoj kulturi (literaturi, filmu...). Ako se pažljivo čitaju neke stranice romana, onda je vidljivo da i „dobri“ Slobodan Šnajder aktivno sudjeluje u konstruiranju tog stereotipa. A te narativne dionice u romanu uopće nisu u funkciji oslobađanja „potisnutih istina“. Dapače, one su samo novi prilozu u konstruiranju fenomena nepopravljivoga „hrvatskog slučaja“ i njegove dalje stigmatizacije, koja nužno mora završiti u nekom novom fašizmu. A o tome zašto ni ovaj „dobri“ pisac ne uspijeva tim „traumatičnim epizodama“ hrvatske povijesti pristupiti na onaj način na koji je pristupio bolnim mjestima „njemačke

povijesti“ mogao bih samo lamentirati. A od sterilnih lamentacija, kao ni od rasprave o motivima takva literarnog (političkog) postupanja, nema velike koristi. Jednako tako, elementarna politička korektnost ne dopušta mi da se upustim u jalove i neproduktivne interpretacije, koje bi se, između inoga, odnosile na fenomen koji se u teorijskoj literaturi podvodi pod pojam „ontološke nesigurnosti“, koji je opet u uskoj svezi sa sindromom „identitetske nesigurnosti“. Naime, možda je Hermann Hesse uistinu bio u pravu kada je proročki rekao da „ljudski život postaje pravi pakao i istinska patnja tek onda kada dvije epohe, dvije kulture i dvije religije (kao i dvije različite nacije – op. Z. K.) presijecaju jedna drugu“.

Nema nikakve dvojbe da Šnajder iskreno živi taj pakao. Jedino što se iskreno mogu nadati da u tom (hrvatskom) paklu nema previše patnje.